

STATE NAȚIONALE ȘI MULTINAȚIONALE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, Europa a fost teatrul mișcărilor liberale, democratice și naționale îndreptate împotriva rivalităților politice și sociale ale Vechiului Regim; totodată, acum dezvoltându-se activitatea industrială, o nouă burghezie și un proletariet, care ruina sindicalismul și socialismul îi furnizează mijloace de apărare. Cea de-a doua jumătate a secolului este marcată de încercările de realizare a unității naționale de către unele popoare, precum este cazul românilor, italienilor și germanilor.

A. ROMÂNIA- MODELUL PLEBISCITAR-DIPLOMATIC

Constituirea României moderne, evoluția statului și a societății se află sub semnul obiectivelor revoluției de la 1848 și al confruntării de idei între cele două grupuri politice: liberalii și conservatorii. Disputa a fost legată, mai ales, de „modelul” care trebuia preluat și de ritmul schimbărilor. Liberalii susțineau o occidentalizare rapidă, pe când conservatorii doreau o schimbare lentă, în concordanță cu tradițiile românești. Obiectivele Revoluției de la 1848 vor constitui repere ale evoluției viitoare.

Puternicul curent unionist existent în rândul românilor, precum și interferarea intereselor Marilor Puteri în SE Europei au făcut unirea Principatelor Române să devină o problemă europeană. Ea a fost discutată la *Congresul de pace de la Paris* (1856), care puneau capăt Războiului Crimeei (1853-1856). Cele 7 puteri prezente la Paris (Franța, Anglia, Rusia, Imperiul Otoman, Prusia, Regatul Sardiniei și al Piemontului, Imperiul Habsburgic) au avut atitudini diferite, dictate de propriile interese: în favoarea unirii s-au pronunțat Franța, Rusia, Prusia, Sardinia, Anglia, iar împotriva s-au declarat Austria și Turcia. Deciziile adoptate în Tratatul de pace prevedeau intrarea Principatelor Române sub granița colectivă a puterilor europene, alegerea (în Moldova și țara Românească) a unor Adunări ad-hoc care să exprime atitudinea românilor în privința unirii, integrarea în granițele Moldovei a 3 judee din sudul Basarabiei (teritoriu anexat de Rusia în 1812), libertatea navigației pe Dunăre etc.

Pentru înfăptuirea unirii Principatelor, românii au folosit cu abilitate calea plebiscitar-diplomatică. Adunările ad-hoc, cuprinzând reprezentanți ale tuturor din diverse categorii sociale, au exprimat în 1857 voința de unire a Principatelor sub un principe străin și au solicitat neutralitate politică internațională. Dar puterile europene întrunite la Paris în 1858 pentru a lua în discuție cererile Adunărilor ad-hoc, au adoptat o Convenție care prevedea o unire formală: statul urma să se numească *Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei*, fiecare având domnii instituții proprii; se înființau instituții comune precum Comisia Centrală de la Focani - elabora proiecte de legi în interes comun, Înalta Curte de Justiție și Casaie; se prevedeau principii de organizare și modernizare a viitorului stat (separarea puterilor în stat, desființarea privilegiilor de clasă, egalitatea în fața legii ș.a.). Aadar, *Convenția de la Paris* nu împlinea, dar nici nu anula speranța de unire a Principatelor Române.

Pentru înfptuirea unirii Principatelor, a fost identificat o solu ie care respecta *Conven ia de la Paris* i pune a puterile europene în fa a faptului împlinit. Astfel, Adun rile electiv e de la Ia i i Bucure ti au ales ca domn aceea i persoan , pe cunoscutul revolu ionar pa optist Alexandru Ioan Cuza (la 5 ianuarie 1859 în Moldova i la 24 ianuarie în ara Româneasc). Se îmbin au astfel cu abilitate dou c i: cea plebiscitar - sus inerea de c tre popula ie, atât în mod direct, cât i prin reprezentan ii ale i în cele dou Adun ri electiv e; i cea diplomatic - respectarea prevederilor *Conven iei de la Paris*. 24 ianuarie a devenit ziua Unirii Principatelor i a form rii statului na ional modern român.

În timpul domniei lui Cuza (1859-1866) s-au pus bazele României moderne, i s-a consolidat unirea, s-au diversificat institu iile i s-a înt rit autonomia rii în raport cu Marile Puteri.

CONSOLIDAREA UNIRII (1859-1862). În aceast perioad , Cuza a desf urat o intens activitate intern i extern prin care a consolidat Unirea. Pe plan intern, a unificat administra ia telegrafului i v mile, circula ia monetar , armata, a unificat stemele, a stabilit capitala la Bucure ti, a ini iat m suri pentru uniformizarea legisla iei. Pe plan extern, a întreprins diverse ac iuni diplomatice: memorii c tre puterile europene, vizite la Istanbul. Ca urmare, în decembrie 1861 a ob inut recunoa terea interna ional a deplinei uniri politice a Principatelor (dar numai pe timpul domniei sale). În acest context favorabil, în ianuarie 1862 s-au format primul guvern unic i o singur Adunare legislativ . La 24 ianuarie 1862, Principatele Unite i-au luat numele de România.

MARILE REFORME (1863-1865). Reformele adoptate în anii 1863-1865 au pus bazele organiz rii institu ionale a statului român modern. Al turi de Cuza, un rol important l-a avut Mihail Kog Iniceanu, în calitate de prim-ministru. În 1863 a avut loc secularizarea averilor m n stire ti, care reprezentau $\frac{1}{4}$ din suprafa a rii. Pentru a facilita opera sa reformatoare, Cuza a organizat lovitura de stat din 2/14 mai 1864, prin care a dizolvat Adunarea legislativ dominat de conservatori; a fost adoptat prin plebiscit o Constitu ie (numit *Statutul dezvolt tor al Conven iei de la Paris*). Ca urmare, s-a trecut la un regim politic autoritar; se înfiin au institu ii noi: Corpul Ponderator sau Senatul (Parlamentul devenea bicameral) i Consiliul de Stat, care elabora proiecte de legi pe baza ini iativelor domnului. Votul era cenzitar.

Începând cu 1864, s-au adoptat reforme în diverse domenii: în agricultur - Legea rural (14/26 august 1864), prin care o $\frac{1}{2}$ de milion de rani primeau aproape 2 milioane de ha de p mânt, în medie 4 ha pe familie; în administra ie - Legea comunal , Legea pentru înfiin area consiliilor jude ene; în justi ie - Codul penal, Codul civil, prin care se garanta libertatea propriet ii; în înv mânt - Legea instruc iunii publice prin care înv mântul primar devenea gratuit i obligatoriu; în comer - Codul Comercial, înfiin area Camerei de Comer ; s-a adoptat sistemul unic de m suri i greut i. Pentru înt rirea prestigiului extern al rii, s-a consolidat capacitatea militar , s-a proclamat autocefalia Bisericii Ortodoxe Române fa de Patriarhia de la Constantinopol, s-a înfiin at Ministerul de Externe (1862). De asemenea, au fost sprijinite aspira iile na ionale ale românilor din

celelalte teritorii românești și ale popoarelor vecine. La abdicarea forțată a lui Cuza (11 februarie 1866), România modernă era, în esență, edificată.

MODERNIZAREA ROMÂNIEI (1866-1914). Procesul de modernizare a statului român început de Cuza s-a amplificat în vremea domniei lui Carol I (1866-1914). În urma plebiscitului din aprilie 1866, Carol de Hohenzollern-Sigmaringen a fost proclamat domn (din 1881 a devenit regele Carol I). Aducerea prinului străin, înrudit cu suveranii Prusiei și ai Franței, a fost determinată de considerente care s-au dovedit a fi realiste: era o soluție pentru consolidarea statului național (deoarece puterile europene recunoscuser unirea numai pe timpul domniei lui Cuza); se miza pe asigurarea stabilității interne, în luptându-se pentru domnie; era o garanție pentru consolidarea autonomiei și o speranță că țigării independenței de stat a României.

Viața politică s-a fundamentat pe Constituția promulgată la 1/13 iulie 1866. Comparabil cu cele mai liberale din Europa, Constituția cuprindea prevederi importante: separația puterilor în stat, drepturi și libertăți cetățenești, parlament bicameral. Se înfăptuia astfel un nou regim politic - monarhia constituțională. Scena politică s-a centrat pe cele două partide importante: Partidul Național Liberal (1875), care prezenta în principal interesele burgheziei, și Partidul Conservator (1880), apărător al intereselor marilor proprietari de pământ. În anul 1881, România a devenit regat, iar Carol I a devenit primul ei rege.

Pe plan economic și cultural, statul a adoptat măsuri de modernizare: tarife vamale protecționiste (1886, 1906), legi de încurajare a industriei (1887, 1912), dezvoltarea căilor de transport (s-au construit 3.500 km de cale ferată); s-a realizat o balanță comercială activă, s-a dezvoltat învățământul de toate gradele etc.

Pe plan extern, România s-a remarcat printr-o politică realistă, în slujba idealului național. Un eveniment deosebit l-a reprezentat cucerirea independenței de stat în urma participării, alături de Rusia, la războiul cu Turcia (1877-1878). Izbucnirea războaielor antiotomane în Bosnia și Herțegovina (1875), Bulgaria (1876) și a războiului declarat de Serbia și Muntenegru Imperiului Otoman (1876) a redeschis „problema orientală”. Rusia se amestecă în acest război sub pretextul ocrotirii ortodocșilor din Imperiu. La 4 aprilie 1877 este încheiat Convenția româno-rusă prin care se reglementa trecerea trupelor rusești pe teritoriul României.

La 9 mai 1877, ministrul de Externe, Mihail Kogălniceanu declară în fața Parlamentului că România a devenit stat independent. Respingerea trupelor rusești pe frontul de la Plevna determină pe marele duce Nicolae al Rusiei să solicite ajutorul României. Conducerea forțelor militare este preluată de Carol I și în noiembrie 1877, după organizarea unui asediu, Plevna capitulează. După armistițiul (1878) au fost organizate Congresele de la San Stefano și Berlin. Independența României a fost recunoscută cu îndeplinirea a două condiții: România să cedeze Rusiei cele 3 județe din sudul Basarabiei, în schimbul Dobrogei, Delta Dunării și Insulei Șerpilor; modificarea articolului 7

din Constituția din 1866 prin care se acordă cetățenia română doar locuitorilor de religie creștină.

B. GERMANIA - UNIFICARE PRIN „FIER ȘI SÂNGE”

CARACTERISTICILE UNIFICĂRII GERMANIEI. La jumătatea secolului al XIX-lea, germanii trăiau divizați în 38 de state, dintre care cele mai puternice erau Prusia și Austria. Statele germane formau o Confederație în care fiecare țară avea propria sa individualitate. Idealul naționalist al unificării Germaniei va fi realizat de Prusia, unul dintre cele mai conservatoare state germane. În anii '50 ai secolului al XIX-lea, Prusia dădea următoarele atribuții: Uniunea Vamală Prusacă (Zollverein), inițiat încă din anul 1818 și care înlocuiește numeroasele taxe vamale interne, înlocuindu-le cu un tarif perceput la frontiera de stat; armata de apărare modernizată a fost direct interesată regele Wilhelm I (1861-1888, împărat 1871-1888) și Otto von Bismarck, cancelarul „de fier” al Prusiei (1862-1871), și mai târziu cancelarul Imperiului German (1871-1890). Bismarck a folosit magistral toate interesele. În plus a știut să manevreze între interesele Rusiei, Marii Britanii și Franței.

ETAPELE UNIFICĂRII. Unificarea statului german s-a produs pe calea războiului în trei etape: 1864, 1866, 1870-1871.

Mai întâi, convinge Austria să participe la o acțiune militară comună împotriva Danemarcei. Ducatele Schleswig și Holstein se aflau sub dominația daneză de 400 ani. Populația din Schleswig era mixtă, danezi și germani, în timp ce în Holstein erau aproape numai germani. În 1864, o armată prusaco-austriacă intervine în disputa dinastică deschisă în Danemarca. Prin Tratatul de la Viena, din octombrie 1864, încheiat după capitularea Danemarcei, regele acesteia renunță la drepturile asupra celor două ducate în favoarea Prusiei și Austriei, pentru a fi administrate în comun. În realitate, colaborarea dintre aceste state nu mai este posibilă. Confruntarea armată dintre ele începe fără o declarație formală, datorită duratei sale devine cunoscut sub numele de „Războiul de 7 săptămâni”. Lupta decisivă s-a dat la Sadova (3 iulie 1866), în podișul Boemiei; a fost o bătălie de amploare, la care au participat 1/2 de milion de oameni. Prin *Pacea de la Praga* este remodelat nordul Germaniei, unde se constituie Confederația germană de nord, dominată de Prusia și din care fac parte și Hessa, Nassau, Hanovra, Frankfurt, Schleswig, Holstein. Ea are la bază Constituția în vigoare începând cu iulie 1867, rămasă în mare parte neschimbată, drept constituție a Imperiului German.

Războiul cu Imperiul Francez (1870-1871) condus de împăratul Napoleon III este vădit ca necesar pentru asigurarea unității confederației, iar Bismarck face în așa fel încât

Franca să fie privită drept agresor (*Telegrama de la Ems*). Astfel, Prusia poate pretinde că este atacată și poate cere sprijinul statelor germane din sud. Înfrângerea de la Sedan (2 septembrie 1870) costă Franca peste 100 000 de oameni și un împrăștiu cu prizonieri, despărțiri de război foarte mari (5 miliarde franci-aur), pierderea provinciilor Alsacia și Lorena. La acestea se adaugă umilința folosirii „Sălii Oglinzilor” din Palatul de la Versailles drept loc de încoronare la 18 ianuarie 1871, a lui Wilhelm, regele Prusiei, ca împrăștiu (Kaiser) al Germaniei.

REZULTATELE UNIFICĂRII. După 8 ani, trecând prin trei campanii militare glorioase și printr-o diplomație abilă (*Realpolitik*), sunt unificate în jurul Prusiei, condus de regele Wilhelm I și de cancelarul Otto von Bismarck, toate teritoriile germane. Cu 41 milioane de locuitori și întins pe o suprafață de 541 000 km², Imperiul German (Al Doilea Reich) reprezintă o federație formată din 25 de state, dintre care trei orașe au statut special: Hamburg, Bremen, Lübeck. Fiecare stat își păstrează constituția, guvernul, instituțiile și armata, aceasta din urmă subordonată totuși comandantului suprem, împrăștiul. Guvernul central se suprapune guvernelor locale; un rol important revine Camerei Deputaților (Reichstag), aleasă prin vot universal, Consiliul Federal (Bundesrat) și, mai ales, cancelarului și împrăștiului.

După 1871, Germania a cunoscut o puternică dezvoltare în plan economic, militar și politic. Ca nivel de dezvoltare economică, se situează pe primul loc în Europa și pe locul doi în lume, fiind devansată de S.U.A., iar acest fapt era determinat de mai mulți factori: revoluția industrială bazată pe tehnici moderne, reformele economice, politica protecționistă, sporirea capitalurilor, bogățiile naturale, contribuția de război din partea Franței.

Pe plan politic, cancelarul Bismarck a instituit în 1871 un sistem autoritar de guvernare, în care puterea reală o aveau cancelarul și împrăștiul, rolul parlamentului fiind limitat. El a adoptat reforme în scopul modernizării și consolidării statului - reforma monetară, juridică, administrativă, militară, a învățământului ș.a. Totodată a luat măsuri dure împotriva mișcărilor socialiste, ale cărei organizații și publicații au fost interzise prin legea excepțională din 1879 (legea a fost abrogată în 1890). Noul împrăștiu, Wilhelm II (1888-1918) a introdus un „regim personal”. El l-a îndeprtat pe Bismarck în 1890, a încurajat militarismul, a susținut măsurile de forță - reprimarea grevelor, a manifestațiilor antiguvernamentale, a condus o politică externă agresivă.

C. AUSTRO-UNGARIA - COMPROMISUL POLITIC

*Franz Josef (1848-1916)

La jumătatea secolului al XIX-lea, Habsburgii domnesc asupra unor regiuni întinse din jurul Austriei - incluzând Ungaria, Boemia, teritoriile italiene, poloneze, românești și ale slavilor sudici - , locuite de circa 12 milioane de locuitori. Din cele 35 milioane de locuitori, cei mai numeroși sunt germanii (9 milioane), maghiarii (6,5 mil.) și cehii (5,5 mil.), urmași de slovaci, polonezi, români, sârbi, sloveni, croați, italieni etc. Larga răspândire geografică a posesiunilor habsburgice și diversitatea etnică din aceste teritorii reprezintă însă obstacole

în calea unei guvernări eficiente. Lipsa unei coeziuni geografice și culturale determină scderea autorității statului în problemele internaționale, precum și necesitatea unei anumite flexibilități în politica internă, care rămâne totuși una conservatoare, absolutistă. Imperiul își menține stăpânirea de-a lungul întregului secol al XIX-lea, făcând față formidabilei forțe a naționalismului. Autoritatea este întruchipată de împăratul Franz Josef I. Urcat pe tron la 2 decembrie 1848, la vârsta de doar 18 ani, el va conduce autoritar până în 1916, ca excelent administrator, fără să aibă însă, după cum spun unii istorici, „stofă de mare om de stat”. Este de apreciat modul în care împăratul, bazat pe pilonii tradiționali (Biserica catolică, aristocrația, armata și birocracia), gestionează un stat multinațional, în care minoritățile sunt întotdeauna gata să se revizuiască pentru a-și redobândi drepturile lor istorice, nerecunoscute.

Între SOLUȚIILE POLITICE ALE HABSBURGILOR cea dintâi aplicată este *politica neoabsolutistă*, promovată, din ianuarie 1849, de ministrul de interne, Alexander von Bach. Aceasta se traduce prin reprimare, centralizare și germanizare. Spre exemplu, principatul Transilvania redevine o unitate administrativă depinzând direct de Viena, Banatul, împreună cu Voivodina sârbească alcătuiesc o singură provincie, cu capitala la Timișoara, iar Bucovina devine Mare Ducat, aflat sub jurisdicția directă a Vienei. În condițiile luptei naționale și ale unor eșecuri în politica europeană, această politică nu poate fi însă durabilă. Astfel, unificarea germanilor și a italienilor s-a făcut în defavoarea statului austriac. Drept urmare, acesta se reorientează în politica externă către SE Europei, iar pe plan intern abordează formule noi: *liberalismul*, în anul 1860 și *dualismul*, începând cu anul 1867.

CONSECINȚELE POLITICII DUALISTE sunt sintetizate în formarea unui stat original, dubla monarhie austro-ungară. Despre rîete de Leitha, mic afluent al Dunării, Cisleithania (Austria) și Transleithania (Ungaria) sunt autonome în privința problemelor interne. Acest dualism, care îi avantajează pe maghiari, are drept scop perpetuarea subjugării celorlalte naționalități din imperiu: îi nemulțumește pe cehii care pretind un trilateralism și refuză, până în anul 1879, să participe la Parlamentul (Landtag) al Boemiei; la rândul lor, românii protestează criticând dualismul prin *Pronunțamentul de la Blaj* (1868), prin care se cerea repunerea în drepturi a națiunii române din Transilvania. Din punct de vedere al orientării față de politica Budapestei, a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost dominată de două tabere: *pasivii* (George Barițiu, Ion Rațiu, adepții ai neparticipării la viața politică) și *activii* (Andrei Agăunaș a. a. adepții implicării în viața politică maghiară). În 1869 au luat ființă *Partidul Național Român din Transilvania* (pasivii) și *Partidul Național al Românilor din Banat și Ungaria* (activii). În 1881, prin unificarea celor două formațiuni s-a înființat *Partidul Național Român*.

În 1892, Comitetul Central al PNR a definitivat și dat publicității un memoriu (Memorandum) care pune sub semnul întrebării legitimitatea formei statale dualiste, principala nemulțumire a liderilor PNR fiind absența autonomiei etnice a românilor.

Reacția autoritar maghiară a fost dură: autorii Memorandumului au fost dați în judecată iar liderii arestați. Sistemul dualist a fost o scuză pentru Curtea de la Viena că nu intervine în problemele interne ale Budapestei și, în consecință, să arbitreze cele două părți implicate.

În Cisleithania, guvernul contelui Taaffe (1879-1893) a căutat să-și împacă pe nobilii diferitelor naționalități și acordă câteva concesiuni cehilor - folosirea alfabetului german, a limbii cehe, organizarea unei universități cehe la Praga.

În Transleithania, doar croații beneficiază de câteva drepturi (Dieta de la Zagreb), iar guvernarea lui Tisza (1875-1890) duce o politică de maghiarizare, care înrăutățește situația naționalităților din zona care revenise maghiarilor: români, slovaci și sârbi.

În ciuda nemulțumirilor acumulate, Imperiul austro-ungar prezintă o față strălucitoare, simbolizată de Viena, cu o bogată viață intelectuală și artistică. Într-un imperiu amenințat de nemulțumiri din toate părțile, coeziunea este menținută prin personalitatea lui Franz Josef I.